

Müslüman Kadınların Kimliği ve Ötekilik

Murat Güzel¹

Ruşen Çakır ile Nilüfer Göle'nin Müslüman kadına yönelik tasavvurlarını tartıştığı yazısında Alev Erkilet Başer, bu tasavvurlarda İslam düşüncesinin ve dolayısıyla İslami hareketin "erkek-merkezli" ya da daha iyi bir deyişle "erkek-egemen" olduğu şeklindeki kavramsallaştırmaları tartışır. Bu saptamanın "yalnızca kendini sola yerleştiren kişiler tarafından değil, İslam düşüncesine yakın duran ya da kendilerini onun içinde tanımlayan kesimlerce" de dile getirildiğine işaret eden Başer, bu saptama ya da tasavvurların yanlışlığını göstermeye çalıştığı makalesinde tevhit ilkesine ve tanrı-merkezli bir evren tasavvuruna atıf yapmadan Müslüman öznenin davranışlarına ilişkin yapılacak çıkarımların yanlışlığına değinerek "özel alan-kamusal alan", "örtünme" vb. kavramlar ışığında Türkiye'de yaşanan İslami hareketlenmeye kadınların damgasını vurduğu şeklindeki gözlemin gözlemi doğrulasa da bu gözlemden yapılan çıkarsamaları yanlış gördüğünü ifade eder. Ona göre, "İslami hareket bir erkek hareketi değil; -tanım gereği- biyo-psiko-sosyal determinizmlerden özgürleşme olanağını kullanabilen bireylerin birleşik/bütüncül hareketidir." "Birleşik/bütüncül" ibareleriyle tevhit ilkesine atıfta bulunan Başer, özgürlük olanağının kadınlara ya da erkeklere eşit oranda verildiğinin altını çizer. Başer'in yazısı dinin "araçsalıcı kullanımları"nın İslamcılık adedildiği bir ortamda üretilen beden siyasetlerinin İslami siyaseti/hareketi ve İslamcı kadın sorunsalını kendileri de politik olan bir konumdan okuma çabalarındaki yanlışları gösteriyor.

¹ Edebiyatçı, Yazar, muratzgl@gmail.com.

Müslüman kadınların modern Türkiye'deki resmi söylemde "Türk kadını" olarak lanse edilen kurguya nazaran kendilerini birer "öteki" olarak bulmalarının saik ve sebeplerini ve ayrıca bu durumun tazammun ettiği duygulanımları tartıştığı yazısında Ayşe Saktanber, Müslüman kadınların süreçteki öznel deneyimleriyle ilgili bilgi ve görüşlerini Ankara'daki bir şehir kompleksinde yapılmış etnometodolojik bir alan çalışmasına dayandıran Saktanber, "haksızlık/övünç" ikilisinin Müslüman kadınların kimliklerinin kesin niteliklerini nasıl biçimlendirdiğini ortaya çıkarmaya çalışır. Burada belirtildiği şekliyle haksızlık toplumu ilerleyişinden ala koyan bilgisizlik taraftarları olarak Müslüman kadınların (ve tabii ki erkeklerin!) suçlanmasından kaynaklanırken övünç hissi ise sekülerleşmemiş, yani öze yakın olma, doğru yolda bulunma gibi bir duygudan neşet eder. Yazısında "Müslüman kadınların cinsi kimliğini şekillendiren İslam duygu ve samimiyet söylemleri ve yine aynı şekilde bütüncülük ve alçak gönüllülük söylemleri modern Türk toplumunun ataerkil ahlakının hem resmî hem de sivil söylemlerinde oldukça etkin tekabüliyet alanları bulabilir... Modern ataerkil ahlakın çeşitli biçimlerini kendi sözleriyle protesto edememelerine rağmen hem Türk hem de Müslüman kadınlar kendi cinsel kimliklerindeki her bir zedelenmeyi bütünlüylebilmek için kendilerinin bir diğer 'öteki'sini oluşturma ihtiyacı hissedeceklerdir" sonucuna ulaşıyor.

"İslamcı Kadınlar" ve Feminizm

Türkiye'de din/politika ilişkilerinin serencamından kaynaklanan kimi feminist eğilimlerin kamusal yaşama İslami kimlikleri ile katılan Müslüman kadınların söylemine ne tarzda eklemendiğini sorgulayan yazısında Nigar Bulut; Ruşen Çakır, Nilüfer Göle vb. gazeteci ya da sosyal bilimci yorumcuların tespit ve gözlemlerini eleştirerek Müslüman kadınların söylemlerindeki kimine göre "feminist" vurgunun nasıl yorumlanabileceğine dair bir çerçeve çiziyor. İslamcı kadınlar ile solcu kadınların benzer süreçlerden geçtiklerini tespit eden Bulut, İslamcı kadınlar, kadın haklarını daha çok demokrasi sorununu tartıştıkları kavramlar yoluyla belirlerler. Eşitlikçi feminizmi politik bir duruş olmaktan çok pratik olarak kapsayan adalet temelli bir bakışa dayalı yaklaşımında Bulut, Müslüman kadınların söylemine atfedilen herhangi bir kopuş ya da dönüşüm olmadığı kanaatindedir. İslamcılığın Batı karşıtı modern karakterinin imkân verdiği çeşitli eklemlemelerin var olabileceğini öne süren Bulut, bu tür eklemlemelerin imkansızlığını apriori savunan görüşlerin hareketi bir tür fundamentalizme hapsedip indirgelediğini de sarahaten vurgular. Müslüman kadınların eşitlikçi feminist söylemleri kullanmalarını "İslami kaygıların dünyevi herhangi bir arayışla ilgili olan bir eklemleme

biçimi” olarak gören Bulut, dönemsel vurgu farklılıklarının epistemolojik farklılık olarak algılanmalarına da katılmaz.

28 Şubat sürecinin öncesinde ve akabinde “siyasal İslamcılık” diye tesmiye edilen İslami hareketliliğin güçlenişinde etkin unsurun Müslüman kadınlar olması hasebiyle Müslüman kadınlara bakışın yoğunlaştığı tespitini yaparak bu bakışta gözlemediği biri “militan”, diğeri ise “entelektüel” iki ayrı perspektifi çözümleyen Erol Mutlu, her iki perspektifte de ideolojikleşen yönler bulgular. Militan, militan olduğu kadar resmî ideolojinin bir uzantısı olan perspektifte antagonist bir çabayla “çağdaş kadın”ların kendi varoluşlarını kendilerine ispatlama çabalarını gözlemleriz. Laclau, Mouffe ve Zizek’in katkı verdiği söylem analizi teorisi çerçevesinde çağdaş kadın söylemi açısından Müslüman kadının “toplumsal bir fantezi”ye dönüştüğünü belirleyen Mutlu, bu söylemin kendini var kılabilme için bu fanteziyi icat etmesi gerektiğini düşünür. “Bilimsellik” olarak övülen boş gösterene yaslanarak ideolojik yanını gizleyen militarizmden uzak, sözüm ona sevecen ve anlayışlı entelektüel perspektifin de ördüğü illüzyonun yarattığı görüntünün arkasına atfettiği gerçekliğin kendi özne konumunu işaret ettiğine dikkat çeken Mutlu, bu öznenin kendini pek açık etmediğini, çünkü böylelikle hem kendisi hem de öteki adına konuşabilme imtiyazı ve salahiyetini bu yolla edinebildiğini işaret eder. Mutlu’ya göre başörtülü bir biçimde milletvekili seçilen Merve Kavakçı’ya TBMM’de Bülent Ecevit’in “haddini bildirme” girişiminde sözü edilen her iki perspektifin de suskunlaşmasını onların kör noktası olarak değerlendiren Mutlu, haddi bildirilmek istenenin kadın, haddini bildirmek isteyeninin de bir erkek oluşunun sözüm ona feminist her iki perspektifinin de çıkmazını bize gösterir.

Feminizm ile postmodernizmi birlikte çözümleyen Ayşen Arıöz, Müslüman kadınların özneleşme süreçlerinde iktidarla yüzleşmelerini edebi metinler dolayımıyla irdeleyen Işık Yanar, doğrudan iktidarın bedenleşme süreçlerini inceleyen Şerif Esendemir de yazılarıyla ele alınan konunun gözden kaçabilecek boyutlarını değerlendirirler. Mehmet Bekaroğlu ile F Tipi cezaevlerini, açlık grevlerini ve devletin bu grevlere kanlı müdahalesini konu edinen bir röportajın da dosyayı takviye edici bir niteliği olduğunu söylemek gerekir. Muktedir bir beden siyasetine karşı madunların kendi cılız bedenleri aracılığıyla ürettikleri direnme şekilleri, böylelikle çözümlemenin uzanabileceği boyutları ortaya çıkarır.

Dosyadaki hemen her yazıda 28 Şubat postmodern darbesinin Türkiye genelinde oluşturduğu kesif ve boğucu havanın izlerini görmek mümkündür. Teorik bir çabanın hemen her zaman yaşanan gerçeklikle kurduğu diyalektik ilişkinin niteliğini görmek bu yüzden gereklidir.

Postmodern Darbenin Kışkırtıcılığında Beden Siyasetleri

Bundan yaklaşık 30 yıl önce, Kasım 1991’de, hemen hepsi Ankara’da mukim bir avuç Müslüman entelektüelin düşünme çabalarının bir neticesi olarak yayın hayatına atılmıştı *Tezkire*. “Üç aylık derleme” lejanını taşıyan ilk sayısındaki başlangıç yazısında mevcut cemaat, grup ve grupçukları inkâr etmeksizin, onlardan biri ya da onlara karşıt veya yandaş olmaksızın, İslami hareketin en önemli zaafı olarak tespit ettiği “teoride derinlik ve süreklilik” zaafını gidermeyi kendine hedef olarak belirlediğini ilan etmişti. *Tezkire*, bu otuz yıllık süreç zarfında, büyük ihtimalle Türk toplumu ve siyasetindeki değişim ve dönüşümlerin etkisiyle, kâmil anlamda hedefini tutturabilmiş sayılmasa da “ahde vefa”nın bir gereği olarak üzerine yazdığı hedefe sadakatini büyük ölçüde yayın hayatında ele aldığı konularla örnekleyebildi.

Aynı yazıda teorik bir çabadan beklenebileceği üzere kimseye “şemsiye” olmayı amaçlamadığını da ifade etmişti *Tezkire*. Bunun anlamı açıktı: Teorik bir söz/yazı platformu olması, derlemede yer alan her yazının derlemeye katılan herkes için bağlayıcı olmadığı, yazarlar arasındaki fikri tavır ve tutum farklılıklarında *Tezkire Dergisi*’nin ayrıca kendine bir konum biçmeyeceği... Teorinin birbirine karşıt ya da farklı uçlarının diyalektiğinde salt bir dolaımcı rolü üstlenmekten başka bir anlama gelmiyordu bu elbette. Gerçi teorinin birbirine karşıt ya da farklı uçları şöyle dursun, ortada bir teori olduğu da kuşkuluydu; üstelik bu durum hem bir avantaj hem de dezavantajdı. Bir avantajdı, çünkü yaşadığımız hayatlardan başlamak üzere, içinde bulunduğumuz dünya ve ülkedeki her gelişmeyi, her olayı ve olguyu kâmil anlamda hemen açıklamamıza elverecek, kendisine bağlı uğraşları da bu yüzden bir tür konformizme mahkûm eden bir teori neresinden bakarsanız bakın, hazır yapım, bir tür konfeksiyon ürün olmaya namzet kılarıdı “teorik” denebilecek bir uğraşı. Eğer gerçekten durum bu şekildeyse, herhangi bir teoriye bağlı olmaksızın da düşünülebileceğini göstermek gibi bir görevi de uhdesine alma cüretini sergileyebildiğini söyleyebiliriz *Tezkire Dergisi*’nin. Diğer yandan bu durum bir dezavantajdı çünkü olmayan bir teoriyi var kılabilmeye dönük bir çaba sarf etmesi gerekecekti derlemeye katkı sunanların; yani muhayyel bir teorinin babalığını bir şekilde üstlenmeleri gerekecekti. Bu ise takdir edileceği üzere kendiliğinden zor ve güç bir sorumluluğu üstlenmeleri anlamına geliyordu. Belki ileride bu sorumluluğu üstlenmekten içtinap etmek gibi bir tavır da bekleyebilirdik bu yüzden. Varsaydığımız teorik düşünme cüreti pekâlâ tersine dönebilir; bizatihi düşünmenin kendisinden sarfı nazarla sonuçlanabilirdi yani. Düşünmenin kendisine sadakatının yolu bir tür düşüncesizlik tehlikesiyle kesilebilirdi.

Bu otuz yıl içerisinde ülkedeki değişim ve dönüşümler ile İslamcı teorik çabanın niteliğindeki farklılaşmayı mukayese etmek doğrudan bu yazının konusu değil. Ama en azından 30 yıl öncesine nazaran şu anki manzarada dolaylı şekillerde görülen bir şey var: Türkiye’de İslamcılığın (“İslami Hareket”in) varlık/yokluğuna dair tartışmalar gerek form gerekse muhteva olarak otuz yıl öncesindeki harareten uzak kalsa bile hâlâ sürüyor. Müslümanların ülke gündemine ilişkin söyledikleri, söyleyeceklerinin içeriği eskiden olduğu kadar merak uyandırmasa da formu hâlâ merak ediliyor. Elbette önceki meraklardan önemlice bir fark var şimdiki bu merakta: Önceden doğrudan sözü dinlenmeyen, hatta söz bile alamayan, konuşamayan, konuşturulmayan Müslümanlar, bugün gereğinden fazla konuşmakla suçlanıyor, itham ediliyor. Önceden söz hakkı verilmeyerek sözleri kısıtlanan Müslümanların, bugün çok konuşarak sözlerinin değerini düşürdükleri gerekçesiyle yine değer verilmediğini görüyoruz. Acaba Müslümanlar bugün hiçbir değeri olmayan, “Ne diyecek?” merakı esasen günümüzdeki merakların aslı esası. 30 yıl öncesine nazaran değişen bir şey olmadığını mı gösteriyor bu durum? Yoksa, tam tersine, 30 yıl önce Müslümanlara ait cemaat, grup ve grupçukları ile şimdiki Müslümanların içinde buldukları hal arasında, öncekileri kayırmamızı gerektirecek ölçüde bir çöküş mü yaşandı? Elbette 30 yıl önce hiçbir cemaat, grup ya da grupçukla doğrudan bir ilgisinin bulunmadığını ilan eden *Tezkire*’nin olası bir “çöküş” ya da “zafer” duygulanımını doğrudan üstlenmek gibi bir derdini de üstlenmesi beklenmemeli.

Ayrıca sorduğumuz bu sorular elbette tartışılmalı; gerek ifade ve işaret ettikleri bakımından, gerekse dile getirildikleri bağlamın tarihsel ve siyasal şartları bakımından. Ancak bu yazıda bu soruları tartışmayacağız. Amacımız *Tezkire*’nin 30 yıllık serencamı içinde, ülke gündeminde de zaman zaman önemlice bir yer tutan, farklı toplumsal kesimleri birbirlerine karşı mevzilen-diren konular içinde yer almış bir konunun, yani toplumsal cinsiyet, kadın ve beden siyasetinin *Tezkire*’de nasıl ele alındığını incelemek. *Tezkire*’nin 30 yıllık çabasında zaman zaman bu konuda çeşitli yazılara yer verdiğini görüyoruz söz gelimi. Geçmişte (geçmiş olduğunu umduğumuz bir tarihsel süreçte) başta başörtüsü sorunu olmak üzere birçok toplumsal gerilim dolayısıyla gündeme gelen, etrafında birtakım siyasal tartışmaların yürütüldüğü bir konu bu: Kadın ve dolayısıyla beden siyaseti. Esasen herhangi bir beden siyasetinde doğrudan kadınlara yönelmeyi, konu edinmeyi gerektiren herhangi bir teorik unsur peşinen yer almasa da pratikte beden siyaseti denince akla ilk gelenin kadın oluşu konuyu zaten kendiliğinden özetliyor handiyse. Normal add edilenin dışında “anormal”i nesne edinen teorik yaklaşımların neyi “normal” addettiklerini sorgulamayı ıskalamaları da işin cabası.

28 Şubat postmodern darbe sürecinin siyasal, toplumsal, kültürel ve de ekonomik etkilerinin ağırlığının hissedildiği bir dönemde, 2000'lerin başında *Tezkire'* nin geçtiği iki aylık yayın periyodunun gündeme daha yakın olma anlamında teorik çabanın etkinliğini artırdığını söylemek mümkün. Bu dönemdeki 19. sayısında dosya editörlüğünü Erol Mutlu'nun üstlendiği Kadın ve Beden Siyaseti konusuna biraz da bu açıdan bakmak gerekli. Alev Erkiilet Başer, Ayşe Saktanber, Nigâr Bulut, Erol Mutlu, Ayşen Arıöz, Işık Yanar, Ahmet Bozkurt, Şerif Esendemir isimlerinin yazılarıyla katkı verdiği dosyada özellikle Müslüman kadın kimliği ve feminist söylemlerin etkileri ağırlıklı olarak ele alınıyor.